

————— **DİSK TARİHİ** —————
efsane mi gerçek mi?

Canan Koç (1950—); 1973 yılında ODTÜ Fen ve Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nü bitirdi. 1983 yılında AÜ-SBF'de sosyal politika dalında yüksek lisans derecesi aldı.

Maden-İş (DİSK), *Şeker-İş* ve *Tek Eğitim Büro-İş* Sendikalarında uzman olarak çalıştı. 1978-1983 döneminde TÜBİTAK Yapı Araştırma Enstitüsü'nde çalıştı ve 1983 yılında Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından 1402 sayılı Yasa uyarınca bu görevinden çıkarıldı.

1987-1997 döneminde *Demiryol-İş Sendikası Araştırma Dairesi Müdürü* olarak çalıştı. 1999 yılından beri *Tarım-İş Sendikası Genel Başkan Danışmanı* olarak çalışıyor.

Yıldırım Koç (1951—); 1973 yılında ODTÜ İdari İlimler Fakültesi Ekonomi ve İstatistik Bölümü'nü bitirdi. 1983 yılında AÜ-SBF'de sosyal politika dalında yüksek lisans derecesi aldı.

1974'te *Tüm İktisatçılar Birliği*'nin kurucuları ve yöneticileri arasında yer aldı; *TİB Bülteni*'nin yazışmaları müdürlüğünü yaptı. 1975–1980 döneminde *Maden-İş* (DİSK), *Yeraltı Maden-İş*, *Tek Eğitim Büro-İş* ve *Devrimci Metal-İş Sendikalarında* toplu sözleşme, eğitim, araştırma uzmanı olarak çalıştı.

1980–1983 yıllarında asistan olarak çalıştığı ODTÜ'den Ankara Sıkıyönetimi'nin emriyle çıkarıldı.

1993–2003 tarihleri arasında *TÜRK-İŞ Genel Başkan Danışmanı* olarak çalıştı ve bu dönemde TÜRK-İŞ'in *Uluslararası Çalışma Örgütü* (ILO), *Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu* (ICFTU) ve *Avrupa Sendikalar Konfederasyonu* (ETUC) ile ilişkilerinden de sorumlu oldu. TÜRK-İŞ'teki görevinden 30 Eylül 2003 tarihinde istifa etti.

1985 yılından beri Türkiye *Yol-İş Sendikası Eğitim Dairesi Başkanı* olarak çalışıyor. ODTÜ İktisat Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak ders veriyor. *Aydınlık Dergisi* yazarı. *Jeopolitik Dergisi* yazı kurulu üyesi ve yazarı.

Çalışma yaşamı konusunda yayımlanmış 30'a yakın kitabı ve aynı alanda birçok makalesi bulunuyor.

EPOS YAYINLARI-45
inceleme

Canan Koç, Yıldırım Koç
DİSK TARİHİ
efsane mi gerçek mi?

Yayıma Hazırlayan:
M. Serdar Kayaoğlu

©Canan Koç, Yıldırım Koç, 2008
©Epos Yayınları, 2008

Düzeltili:
Rafet Özen

Kapak Tasarımı:
Zet Tanıtım

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık:
epos

Baskı ve Cilt:
Ayban Matbaası (0.312) 341 75 07

Birinci Baskı,
Ankara, Ağustos 2008
ISBN: 978-975-6790-53-3

EPOS YAYINLARI
GMK Bulvarı 60/20 (06570) Maltepe-Ankara,
Tel.Fax: (0.312) 232 14 70 - 229 98 21

Canan Koç, Yıldırım Koç

DİSK TARİHİ

efsane mi gerçek mi?

(1967 – 1980)

epos

İ Ç İ N D E K İ L E R

<i>Sunuş</i>	11
Giriş	17

I. DİSK'İN KURULUŞUNA GİDEN YOL: SENDİKAL	
ve SİYASAL ALANLARDAKİ GELİŞMELER (1961–1967)	29
TİP'in Kuruluşu ve Türkiye Komünist Partisi ile İlişkileri	39
Türkiye – Amerika Birleşik Devletleri İlişkilerinde Sorunlar	43
ABD'den Sendikalara Maddî Kaynak ve ABD Gezileri	46
ABD Parasının Sendikacılık Hareketinin Bölünmesindeki Etkisi	51
TKP ve Sendikal Birlik	55
TKP – TİP İlişkilerinde Değişim	66
DİSK'in Kuruluşunun Altyapısı	69
II. DİSK'İN KURULUŞU	75
Kuruluş İçin İlk Toplantı	77
DİSK'in Kuruluşunun Genel Kurulları	80
TÜRK-İŞ Onur Kurulu Kararı ve DİSK'in Yanıtı	86
DİSK Faaliyete Geçiyor	89
DİSK'in Kuruluşuna Tepkiler	91
III. 1967-1971 DÖNEMİNDE DİSK	99
DİSK'in Örgütlenmesi	102
Birinci Genel Kurula Kadarki Çalışmalar (Şubat – Haziran 1967)	106
DİSK'in Birinci Genel Kurulu	107
İkinci Genel Kurula Kadarki Çalışmalar (Haziran 1967 – Şubat 1968)	108
DİSK ve Vietnam Savaşı	112
Türkiye'deki Sorunlar Karşısındaki Tutumu	113
DİSK'in İkinci Genel Kurulu	114

Siyasal – Toplumsal Gelişmeler ve DİSK	116
1 Mayıs 1969	121
İrtica ve DİSK	122
Büyük Öğretmen Boykotu ve DİSK	124
1969 Genel Seçimleri ve DİSK	125
Sosyalist Sol’daki Bölünmeler ve DİSK	128
Şerif Aygün’ün Öldürülmesi	131
DİSK’in Talepleri	132
DİSK’in Üçüncü Genel Kurulu (13-15 Şubat 1970)	133
1 Mayıs 1970	135
15-16 Haziran’a Giden Yol	136
Değişiklik Tasarıları ve DİSK’in Girişimleri	140
15-16 Haziran Olaylarında DEV-GENÇ’in Rolü	158
Sendikalar Yasası’nın Değiştirilmesi	162
TİP’in Anayasa Mahkemesi’ne Başvurusu	166
DİSK – TİP İlişkileri	169
DİSK’in Uluslararası İlişkileri	171
TÜRK-İŞ Genel Merkezi’ne Atılan Bombaya DİSK’in Tepkisi	171
12 Mart 1971 Darbesi	172
DİSK’in 12 Mart 1971 Sonrasındaki Teslimiyeti	174
IV. 1971-1975 DÖNEMİNDE DİSK	175
DİSK’in Örgütlenmesi	177
Kemal Türkler’in TİSK Genel Kurulu’ndaki Konuşması	182
Genel Kurul Öncesindeki Gelişmeler	183
DİSK’in Dördüncü Genel Kurulu	184
CHP’nin Yeni Çizgisi, TÜRK-İŞ ve DİSK	186
TÜRK-İŞ İçinde Yeni Saflaşmalar ve DİSK’in Güçlenmesi	193
DİSK’ten CHP’ye Destek	201
Grevler Nedeniyle TÜRK-İŞ’e Eleştiri	203
Kıbrıs Harekâtı ve DİSK’in Tutumu	204
DİSK’in Anti-Emperyalist Çizgisi Devam Etti	208
TKP’nin Maden-İş’te Etkili Olması	210
V. DİSK’in 5. GENEL KURULU	215

Eylemler	232
DİSK'in Örgütlenmesi	234
Sosyalist-Komünist Hareketlerin DİSK'e Bakışı	240
Kemal Türkler'in Rolü	247
TKP'nin DİSK'e Yerleşmesi	250
Türkiye'de Sağ-Sol Kavgası, Anti-Faşist ve Anti-Komünist Cepheleşme	253
Seydişehir Olayları (Mayıs 1975 – Eylül 1976)	256
TARİŞ Olayları (Ağustos – Aralık 1975)	259
DİSK'te Tasfiyecilik ve Anti-Faşist Mücadele	262
DİSK'in İzmir Mitingi (6 Eylül 1975)	265
DİSK'in İstanbul Mitingi (20 Eylül 1975)	268
DİSK'te Yeni Politikalar	271
12 Ekim 1975 Ara Seçimlerinde CHP'ye Destek	274
Çeşitli Sorunlar Konusundaki Tutumu	278
DİSK'in 9. Kuruluş Yıldönümü Kutlaması (13 Şubat 1976)	281
DİSK'te Yeni Girişimler ve İbrahim Güzelce	284
1 Mayıs 1976	286
Gönen Konferansı	295
Bursa'da Öldürülen Maden-İş Üyesi ve DİSK'in Bursa Mitingi	296
Genel-İş'in DİSK'e Katılması	300
DGM (Devlet Güvenlik Mahkemeleri) Direnişi	306
TÜRK-İŞ'in DGM Direnişi Konusundaki Tutumu	323
Sosyalist-Komünist Hareketlerin DGM Eylemine Yaklaşımı	325
Kemal Türkler'in Mal Varlığı Tartışmaları	329
DİSK Genel Temsilciler Meclisi Toplantısı (23 Ekim 1976)	333
Olağanüstü Genel Kurul (24 Ekim 1976)	334
DİSK'in İşsizlik Fonu	337
DİSK'in Uluslararası İlişkilerinde Yeni Açılımlar	338
DİSK'in 10. Kuruluş Yıldönümü Kutlamaları (13 Şubat 1977)	339
DİSK Genel Yönetim Kurulu ve Başkanlar Konseyi'nin 5 Haziran 1977 Genel Seçimlerinde CHP'yi Destekleme Kararı (21-22 Şubat 1977)	340
İzmit Mitingi (12 Mart 1977)	345
DİSK Genel Temsilciler Meclisi Toplantısı (17 Nisan 1977)	345

1 Mayıs 1977'ye Doğru Saflar ve Gelişmeler	347
1 Mayıs 1977 Mitingi	355
TÜRK-İŞ'in 1 Mayıs Olaylarıyla İlgili Tutumu	365
Maden-İş'in 1977 Grevleri	368
DİSK'in Genel Seçimlerdeki Tutumu	369
DİSK'in Bazı Sosyalist Örgütlenmelere Karşı Tutumu	371
DİSK'e Bomba (18 Temmuz 1977)	373
TÜRK-İŞ'e İşbirliği Çağrısı (26 Temmuz 1977)	374
Ulusal Demokratik Cephe (UDC) Tartışmaları	376
DİSK Yönetiminin Anti-Demokratik ve Tasfiyeci Tutumu	382
Politika Gazetesi ve DİSK-KENT	395
Oleyis'in DİSK'e Katılması	401
TKP'nin Hegemonya Kurma Çabalarına DİSK Yönetiminin Tepkisi	402
VII. DİSK'İN 6. GENEL KURULU	417
VIII. 1978-1980 DÖNEMİNDE DİSK	433
Eylemler	442
DİSK'in Örgütlenmesi	444
Yeni Yönetimin Çalışmaları	449
DİSK'in 11. Kuruluş Yıldönümü Kutlamaları (13 Şubat 1978)	451
DİSK Yönetim Kurulu Toplantısı (14 Şubat 1978)	456
DİSK – TKP İlişkileri	459
Fehmi Işıklar'ın Başbakan Bülent Ecevit'e Mektubu	463
16 Mart Katliamı ve 20 Mart Faşizme İhtar Eylemi	464
DİSK'in İlişkileri	472
1 Mayıs 1978	473
Görüşmeler – Kutlamalar – Tepkiler	484
Toplumsal Anlaşma	486
Birinci Ören Toplantısı (1 – 4 Ağustos 1978)	489
Demokratik Platform Girişimi	491
DİSK, Kamu Çalışanlarının Sendikal Haklara Kavuşmak İçin Verdikleri Mücadeleyi Destekledi	500
DİSK Başkanlar Konseyi Toplantısı (12 – 13 Ekim 1978)	501
DİSK'in TÜRK-İŞ'e İşbirliği Çağrısı	502
DİSK Genel Temsilciler Meclisi Toplantısı (19 Kasım 1978)	506

Kahramanmaraş Katliamı ve 5 Ocak 1979 Eylemi	508
DİSK'in 12. Kuruluş Yıldönümü Kutlaması (13 Şubat 1979)	513
DİSK'ten İhraçlar	514
DİSK'in TÜRK-İŞ, TİSK, Sanayi Odaları ve Hükümetle Toplantısı	525
Çeşitli Etkinlikler	526
1 Mayıs 1979	527
15-16 Haziran Kutlamaları ve Yaşanan Sorunlar	543
Olağanüstü Genel Kurul Girişimi (Temmuz 1979)	546
14 Ekim 1979 Ara Seçimleri ve DİSK	547
DİSK'in Siyasal Parti Kurma Girişimi (Kasım 1979)	551
Ortak Davranış Komiteleri	558
DİSK Organlarının Toplantıları	560
“Türk Silâhlı Kuvvetlerinin Görüşü” ve DİSK'in Açıklaması	566
TARİŞ Olayları (18 Ocak – 16 Şubat 1980) ve İzmir Mitingi	568
24 Ocak İstikrar Programı ve İkinci Ören Toplantısı (31 Ocak – 2 Şubat 1980)	578
ANTBİRLİK Olayları (1 – 7 Şubat 1980) ve Antalya Mitingi	582
Kutlamalar – Mitingler	583
1 Mayıs 1980 Mitingi ve 30 Nisan 1980 Eylemleri	588
Abdullah Baştürk'ün CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'e Mektubu	596
DİSK – TÜRK-İŞ İlişkileri	598
7. Genel Kurula Doğru	603
IX. DİSK'İN 7. GENEL KURULU	605
X. 7. GENEL KURUL'DAN 12 EYLÜL DARBESİNE	623
Genel Direniş Örgütlenme Çabaları	623
Kemal Türkler'in Öldürülmesi	624
DİSK'e Kapatma Davası	632
Abdullah Baştürk'ün Değerlendirmeleri	633
12 Eylül 1980 Darbesi'ne Doğru	634
SONUÇ 637	
Sendikalar, Kurumlar, Gazeteler-Dergiler Sözlüğü 647	
dizin 664	

SUNUŞ

Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi tarihinde yeterince incelenmemiş ve yazılmamış konuların başında, Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun, DİSK'in tarihi gelmektedir.

Bu kitapta, 1960'lı yılların başlarından itibaren dünyada, Türkiye'de ve sendikacılık hareketinde meydana gelen gelişmeler ışığında, 1967 yılında DİSK'in kuruluşunu ve 13 yıllık çalışmalarını ele alıp, DİSK'in öyküsünü 12 Eylül 1980'e kadar getiriyoruz.

İlk ortak kitabımızı 1976 yılında, ikimiz de DİSK'e bağlı Türkiye Maden-İş Sendikası'nda çalışırken yayınlamıştık. Birlikte yazdığımız ve Tüm İktisatçılar Birliği (TİB) tarafından yazarları belirtilmeden yayımlanan *Türkiye İşçi Sınıfı ve Mücadeleleri Tarihi*'nde DİSK'in kuruluşuna ve çalışmalarına ilişkin bir bölüm de vardı. İkimizin de yaşamının 35 yılı aşkın kısmı işçi sınıfı ve sendikacılık hareketiyle doğrudan ve dolaylı olarak yakın bir ilişki içinde geçti. Bugün geriye dönüp baktığımızda, 32 yıl önce yazdıklarımızın çok yüzeysel kaldığını düşünüyoruz. Ancak, DİSK'in tarihine ilişkin güvenilir bir kaynak da göremiyoruz. Canan Koç'un 1982 yılında AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki yüksek lisans programı çerçevesinde hazırladığı 69 sayfalık DİSK tarihinin de, gerek kaynak yetersizliği, gerek DİSK hakkındaki davanın sürmekte olduğu bir dönemde hazırlanması nedeniyle, önemli eksiklikler içerdiği kanısındayız. Yıldırım Koç'un, Birinci baskısı 1998, İkinci baskısı 2003 yılında yapılan *Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi* kitabında da DİSK konusuna ancak özetle ve yetersiz biçimde değinilmiştir.

“Güvenilir bir kaynak”la kastımız, önce “ne oldu?” ve ardından da “niçin ve nasıl böyle oldu?” sorularına doyurucu yanıt verebilen bir çalışmadır.

DİSK’e ilişkin hiçbir kaynakta, çeşitli dönemlerde DİSK’e bağlı sendikaların ve bu sendikalara katılan sendikaların tam bir listesi bile yoktur. Böyle bir liste çıkarma çabası bile söz konusu değildir.

Çalışmamızın adını “*DİSK Tarihi: Efsane mi Gerçek mi?*” olarak belirlememizin nedeni de, bu öykünün gerçekte bugüne kadar yazılanlardan farklı olmasıdır.

Bu “gerçek” öyküyü yazmaya çalışırken, bildiğimiz bazı noktaların aktarılmasında tereddüt yaşadık. Bu noktalardan kesin kanıt bulamadıklarımızı eledik. Bir dönem suçlamalara konu olabilecek, ancak günümüzde bu niteliğini yitirmiş ilişkilerin büyük çoğunluğunu ise, bu ilişkiler bilinmeden gelişmelerin anlaşılamayacağı düşüncesiyle, kayda geçirmeyi tercih ettik.

DİSK’in 1967–1980 dönemindeki tarihi, Türkiye sosyalist ve komünist hareketinin bir bölümünün tarihi ile yakından bağlantılıdır. Bu tarih ve özellikle *Türkiye Komünist Partisi*’nin (TKP) politikaları incelenmeden DİSK tarihi anlaşılabilir. Bu hassas konu, 1991 öncesindeki DİSK tarihlerinin hiçbirinde ciddi biçimde ele alınmamıştır, “ihbarcılık” kaygısıyla alınmamıştır. Soğuk Savaş koşullarında anti-komünist cephede emperyalistlerle birlikte saf tutup DİSK hakkında açıklayıcı değil de suçlayıcı içerikle hazırlanmış birkaç kitap ise ilkindir ve düzensizdir.

2008 yılına gelindiğinde 1967–1980 döneminde illegal siyasal yapılanmalarda yer alan kişiler ve bunların DİSK ve DİSK’e bağlı sendikalarla ilişkilerini açıkça yazmanın herhangi bir sakıncası kalmamıştır. Bu konularda yayımlanan araştırmalarda ve anılarda her şey açıkça anlatılmaktadır. Bu açıklığın, Türkiye sendikacılık hareketine de taşınması zorunludur.

DİSK’in kurulmasında ve özellikle 1975–1977 dönemi politikalarında belirleyici etkisi olan TKP’nin politikalarının anlaşılabilmesi ise, Sovyetler Birliği’nin ve ABD’nin Türkiye’ye yönelik politikalarının incelenmesini gerektirmektedir.

Yaşamın tüm karmaşıklığı DİSK’in tarihine yansımaktadır.

Biz bu kitapta “ne oldu?” ve “niçin ve nasıl böyle oldu?” sorularına yanıt ararken, özet olarak, tüm bu etmenleri dikkate almaya çalıştık.

Kitapta, yaşananları ve yapılanları yargılamaya çalışmak gibi bir anlayışımız olmadı. Bertolt Brecht, ünlü şiiirlerinden birinde, tarihin kralların ve imparatorların tarihi olarak sunulmasını eleştirir. İşçi sınıfı ve sendikacılık hareketi tarihi için de benzer bir değerlendirme yapılabilir. Bu anlayıştan hareketle, bazı sendikacıları göklere çıkarıp kahramanlaştıranlardan da, onları yerin dibine batırıp hain ilân edenlerden de farklı bir yaklaşım içinde olduk.

Bu noktada, “böyle bir çalışma yapmaya yetkimiz var mı?” sorusu akla gelecektir.

Var olduğunu düşünüyoruz.

35 yılı aşan doğrudan ve dolaylı sendikal çalışmalarımız sırasında birçok olaya tanık olduk; çok belge topladık. Belge toplama bir hastalık haline geldi. Bu belgeler, çoklukları sayesinde 12 Eylül’ün hüşmindan kurtuldu. 4 Temmuz 1983 gecesi evimiz polisler tarafından basıldığında, kütüphanemizin büyüklüğü nedeniyle kitaplarımıza dokunmadılar; yalnızca iki kitabımızı almakla yetindiler. Daha sonraki yıllarda Yıldırım Koç’un Türkiye YOL-İŞ Sendikası’nda ve TÜRK-İŞ’te, Canan Koç’un da Demiryol-İş ve Tarım-İş Sendikalarındaki çalışmaları sırasında da sendikal yaşama ilişkin binlerce kitap ve broşür edindik, sendika gazete ve dergileri ile metrelerce dosyayı ve gazete kesişğini topladık. Özellikle 1960’lı yıllara ilişkin birçok dosyayı çöpe atılmaktan veya soba tutuşturmada kullanılmaktan kurtardık. Bu dosyaların bir bölümünü, aradan geçen yıllara karşın, hâlâ tam olarak düzenleyebilmiş bile değiliz.

DİSK ve TÜSTAV çok güzel bir iş yaparak DİSK arşivini düzenledi ve kullanıma açtı. TÜSTAV, DİSK’in 1967-1977 dönemi Genel Kongre Karar Defteri’nin fotokopisini göndererek, çalışmamıza önemli bir katkıda bulundu. Ayrıca, Erden Akbulut, M.A.Aybar’ın TKP ile ilişkisine ilişkin önemli bir belgeye dikkatimizi çekti ve bu belgeyi bize letti.

Babamız Dr. Kemal Koç’un 1940’lı yılların başlarından itibaren sistimli bir biçimde derlediğı ve 2008 yılı başlarında sayısı 10 bini aşan kitaptan oluşan çok değerli bir kütüphane de elimizin altındaydı. Bu değerli kütüphanede, dünya ve Türkiye tarihine ilişkin hemen hemen tüm önemli Türkçe yapıtların yanı sıra, 1930’lu yılların *Yeni Adam*’ından, 1960’lı yılların *Yön*, *Sosyal Adâlet*, *Ant* (haftalık ve aylık), *Türk Solu*, *Emek*, *Aydınlık* (kırmızı ve beyaz) dergilerine kadar, çok önemli dergilerin tüm sayıları ve önemli olaylara ilişkin gazeteler ve gazete kesikleri de bu-

GİRİŞ

Sendikaların ortaya çıkışı ve gelişimi konusunda genelleme yapmak çok tehlikelidir. Konunun amatörleri bazen kolayca bir kıtadaki tüm ülkelerdeki ve hattâ tüm dünyadaki sendikaları kapsayan değerlendirmeler yaparlar. Halbuki her ülkenin sendikacılık hareketi farklı bir yol izler. Her ülkedeki farklı örgütlenmeler arasında da önemli farklar vardır. Ayrıca, hiçbir sendikal örgütün yapısı ve çalışmaları tüm yaşamı boyunca aynı değildir. İşçi sınıfının yapısı, bulunulan ülkenin uluslararası ilişkileri, uluslararası ilişkilerin genel durumu ve bunların ülkeye yansımaları, siyasal örgütlenmelerin gücü ve etkinliği, ekonominin durumu ve benzeri birçok etmen, bir sendikanın yapısını ve çalışmalarını etkiler. Bir sendikal örgütün zaman içinde değişmediğini ileri sürmek ise, ya bir başka hesabın sonucudur, ya da çok iyiniyetli bir amatörlüğün ifadesidir.

DİSK'in kuruluşuna giden süreç ve 1967–1980 dönemindeki öyküsü, bu açıdan son derece ilginç ve öğreticidir.

DİSK bugün de varlığını sürdürmekte ve Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi içinde görüşleri ve eylemleriyle önemli bir yer tutmaktadır. Ancak bugününün DİSK'i, 1967–1980 döneminin DİSK'inden çok farklıdır; çok farklı olmak da zorundadır. 1967–1980 döneminin ve günümüzün önemli farklılıkları, bu koşullardan önemli ölçüde etkilenen aynı sendikal örgütü de farklı kılmaktadır. Bu nedenle, her sendikal örgütün sürekli bir değişim içinde bulunmak zorunda olduğunu ve değiştiğini anımsa-

makta yarar vardır. Diğer bir deyişle, sendikal yapılar (en azından Türkiye’de), toplumsal ve siyasal süreçleri belirleyen değil, bu süreçler tarafından belirlenen örgütlenmeler oldu. Sendikaların bu süreçleri etkilediği anlar vardı; ancak bunların etkisi çok sınırlı kaldı.

Sendikaların ortaya çıkışı ve gelişimi her ülkede farklı bir yol izledi. Ancak, sendikaların gelişiminin ilk evresinde, genellikle kendiliğindencilik hâkimdi. Bu süreçte, vasıflı işçilerin oluşturduğu meslek sendikaları da, İngiltere’de ve ABD’deki kitle ve hattâ sınıf örgütlenmeleri de ortaya çıktı.

19. yüzyılın ortalarında Marksizm, işçi sınıfının tarihsel misyonunu keşfetti ve işçi sınıfı temelli bir siyasal hareket oluşturdu. Gelişmiş kapitalist ülkelerde Marksistlerin önderliğinde kurulan ve/veya çalışma yürüten sendikaların temel bakış açısı, sınıf mücadelesiydi. Bu sendikalara alternatif olarak oluşturulan sendikalar ise ya işyerinde işçi-işveren ilişkileriyle sınırlı bir anlayışa sahipti; ya da Marksistlerin sınıf mücadelesini temel alan anlayışlarına karşı Hıristiyanların oluşturduğu “sınıf işbirlikçisi” örgütlenmelerdi. I. Dünya Savaşı’na kadar sendikalara yüklenen işlevler, sınıf mücadelesi ile sınırlıydı.

1917 Rus Devrimi de bu süreci fazla etkilemedi. Sovyetler Birliği’nin “tek ülkede sosyalizm” politikasının ardından, kapitalist ülkelerde komünistlerin etkinliği altındaki sendikalar, ülkelerindeki sınıf mücadelesinde yer aldılar; sendikaların bu temel işlevi devam etti.

II. Dünya Savaşı sonrasında ise her şey değişti.

II. Dünya Savaşı sonrasında, kapitalist dünya iki önemli tehditle karşı karşıya kaldı.

Sömürge ve yarı-sömürge ülkelerin halkları emperyalizme karşı başkaldırdıklarında, sendikaları da bu mücadelede etkili bir güç olarak kullanmaya başladılar. Sömürge ve yarı-sömürge ülkelerin sendikaları, sınıf mücadelesinin bir unsuru olmaktan çok, bağımsızlık mücadelesinin bir aracına dönüştü. Buna karşılık, emperyalist ülkelerin devletleri ve sermayedar sınıfları da, emperyalist sömürünün sürdürülmesinde kendi ülkelerinin sendikalarıyla işbirliğine başladı (“sendika emperyalizmi”). Emperyalist döneme geçişle birlikte başlayan bu eğilim, II. Dünya Savaşı’ndan sonra büyük önem kazandı.

II. Dünya Savaşı sonrasında dünyanın üçte biri komünist partilerinin yönetimi altına girdi. Bu ülkelerdeki sendikaların öncelikli görevi sınıf

mücadelesi olmaktan çıktı, sosyalizmin kurulması, korunması ve komünizm doğrultusunda geliştirilmesine dönüştü.

Dünya sosyalist-komünist hareketinin en önemli unsuru sosyalist ülkeler olunca, kapitalist ülkelerde komünistlerin etkisi ve/veya hâkimiyeti altındaki sendikaların işlevi de ülkeyle sınırlı bir sınıf mücadelesinden çıktı, dünya çapında sürmekte olan sosyalizm-kapitalizm mücadelesine veya bu görünüm altında sürdürülen devletlerarası bir mücadeleye bağımlı kılındı.

Emperyalist ülkelerin bir bölümü sendikaların başka açılardan önemli faşizme karşı mücadelede keşfetti. II. Dünya Savaşı sırasında bazı sendikaların ilişkileri, anti-faşist mücadelede istihbarat toplamada ve ardından bazı operasyonlarda kullanıldı. II. Dünya Savaşı sonrasında ise, sömürge ve yarı-sömürge ülkelerin halklarının bağımsızlık mücadelesinde sendikaları kullanmalarına karşılık, emperyalist ülkeler, kendi sendikalarıyla da yakın bir işbirliği içinde, bağımsızlık mücadelesine katılmayan sendikalar kurdurtmaya ve/veya böyle sendikaları desteklemeye başladı. Sendikalar, doğrudan sınıf mücadelesinin dışında bir mücadelenin aracı haline getirildi.

Bu ve benzeri etmenler, sınıflar arasındaki ilişkilerin doğal ürünü olan sendikaların, sınıf mücadelesinin çok boyutlu bir nitelik kazanmasıyla, değişen koşullara uyum sağlamasına yol açtı. Sömürgelerin bağımsızlık mücadelesi de, sosyalist ülkelerin emperyalist ülkelerle mücadelesi de çağımızda sınıf mücadelesinin farklı ve yeni boyutlarıydı. Ancak sınıf mücadelesinin bu yeni boyutları, yalnız bir sınıf ilişkileri ve mücadele sisteminin ürünü olarak ortaya çıkan sendikaların yapısında ve çalışmalarında önemli değişikliklere neden oldu.

Türkiye’de sendikacılık hareketinin II. Dünya Savaşı sonrasındaki gelişimi, tüm bu dinamiklerden önemli ölçüde etkilendi.

II. Dünya Savaşı sonrasında dünyaya damgasını vuran siyasal etmen, Soğuk Savaş’tı. Sosyalizm dünya ölçeğinde ataktaydı. II. Dünya Savaşı’nın kaderini değiştiren ve insanlığın faşizme karşı mücadelesini başarıya götüren güç, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği idi. Sovyetler Birliği, 20 milyon insanını feda ederek insanlığı faşizmin karanlığından kurtarmıştı. Dünyanın üçte birinde komünist partileri iktidardaydı. Sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde anti-emperyalist bağımsızlık savaşları emperyalizmi geriletliyordu. Özellikle Avrupa’nın emperyalist ülkelerinde, faşizme ve işgâle karşı direnişte başı çekmiş olan komünist partilerinin büyük bir iti-

I

DİSK'İN KURULUŞUNA GİDEN YOL: SENDİKAL ve SİYASAL ALANLARDAKİ GELİŞMELER (1961–1967)

DİSK'in kurulmasına ilişkin tartışmalarda hareket noktası, 1952 yılında kurulmuş olan TÜRK-İŞ'in eksiklikleri ve hatalarıdır. Ancak bu eksiklik ve hataların hangi tarihten itibaren bir ayrılığa yol açacak kadar büyüdüğü konusunda farklı değerlendirmeler vardır.

Bu konuda da, birinci el kaynakları incelemeden yapılan değerlendirmelerde ciddi bir hata söz konusudur.

DİSK'i kuranlar, 1952–1962 döneminde TÜRK-İŞ'in çizgisini sahiplenmekteydi. Buna karşılık, daha sonraki yıllarda asıl belgeleri incelemeyen değerlendirme yapanlar, TÜRK-İŞ'e ilişkin suçlamalarını 1952 yılına, TÜRK-İŞ'in kuruluşuna kadar götürmektedir. Bazen bu iddia, saçmalık düzeyine kadar tırmanmaktadır.

TÜRK-İŞ'in ilk genel sekreteri olan kişi, 1970 yılında TIP'in Genel Başkanlığı'na getirilen Şaban Yıldız'dı. Şaban Yıldız, Şükran Kurdakul'la birlikte yazdığı ve 1966 yılında yayımlanan “*Sosyalist Açından Türk-İş Yargılanıyor*” kitabında TÜRK-İŞ'in kuruluşu konusunda şunları yazmıştı:¹ “Çok iyi niyetlerle ve aşağıdan yukarıya kurulan nadir işçi kuruluşları arasında yer alan Türk-İş, kuruluş hazırlıklarına girildiği 1952 yılı başında, zamanın iktidarı tarafından Türk-İş kurucularına yapılan yardım tekliflerini (ilk planda 5.000 lira) kasada on parası olmadığı halde elinin tersiyle reddederken, ne yazık ki sendikaların ve dolayısıyla

¹ Şaban Yıldız – Şükran Kurdakul, *Sosyalist Açından Türk-İş Yargılanıyor*, Ataç Kitabevi, İst., 1966, s.14-15.

Türk-İş'in geniş malî imkânlarla sahip olduğu 1962 yılından sonra, gelen-giden hükümetlerden alınan yardım yanında, eğitim fonu ve teknik yardım adı altında emperyalist Amerika'nın *Amerikan İktisadî İşbirliği Teşkilâtı* [AID] denilen, Amerikan hükümetinin bütçesinden beslenen teşekkülden büyük yardımlar kabul etmek zilletini göstermiştir.”

1967 yılı Ocak ayının ilk günlerinde SADA'nın Genel Sekreteri Şaban Yıldız aşağıdaki açıklamayı yaparak, TÜRK-İŞ'in 1962 yılından itibaren izlediği politikayı eleştirdi:² “Türk-İş, 1962 yılından sonra eğitim fonu ve teknik yardım adı altında emperyalist Amerika'nın AID denilen teşekkülünden büyük yardımlar kabul etmek zilletini göstermiştir. Üstelik teknik uzman adı altında Türk-İş örgütünün aralıksız Amerikan ajanlarının kontrolü altına girdiği görülmüştür. Gerçek Amerikan işçi örgütlerinin bile acı tenkitlerine uğrayan *AFL-CIO*'nun liderlerinden emperyalist ajan Lovestone'un Türk-İş yöneticilerinin en yakın dostu olduğunu belirtmek, sayın Türk-İş yöneticilerinin nasıl yanlış ve tehlikeli yolda olduklarını belirtmek için yeterlidir.”

TÜRK-İŞ'in adı, daha sonraki yıllarda TİP ve DİSK Genel Sekreterliği görevini üstlenmiş olan Kemal Sülker tarafından konmuş; TÜRK-İŞ tarafından 1952 yılı Eylül ayında yapılan Birinci Genel Kurul'a sunulan çalışma raporu, Kemal Sülker ve Şaban Yıldız tarafından hazırlanmıştı. Kemal Sülker bu süreci şöyle anlatıyordu:³ “Kısa adı tarafımızdan konulan Konfederasyon Ana tüzüğü 31 Temmuz 1952'de Ankara Valiliği'ne verilerek Türk-İş doğmuş oldu. İstanbul'da yapılan bir toplantıda da (17.8.1952) Genel Kurula sunulacak Çalışma Raporunun yazılması Genel Sekretere bırakıldı. Genel Sekreter Şaban Yıldız da Kemal Sülker'le birlikte Çalışma Raporunu hazırladı ve ilk Genel Kurul Toplantısı 6 Eylül'de ve İzmir'de yapıldı.”

TÜRK-İŞ, TKP tarihinin o güne kadarki en büyük tevkifatının (1951–1952 Tevkifatı) sürdüğü günlerde kuruldu. Komünizm karşıtlığının yaygın olduğu ve bu tavrın, NATO'ya girebilmek için hükümet tarafından iyice teşvik edildiği günlerde kurulan TÜRK-İŞ'in ilk tüzüğünde “işçi sınıfı” kavramı yer alıyordu. Tüzüğün 22. maddesinde icra heyetinin, işçi sınıfının menfaatlerini haleldâr eden olaylar veya kararlar karşı-

² *Ant Dergisi*, Sayı 2, 10 Ocak 1967, s.6.

³ Kemal Sülker, *İki Konfederasyon, Türk-İş ve Disk*, Koza Yay., Ank., 1976, s.50.

sında mevzuatın tadili için lüzum gördüğü vasıtalara başvuracağı belirtiliyordu.⁴

DİSK'in 1967 yılı başlarında yayımladığı “*Türk-İş ÇıkmaZı*” kitabının DİSK Genel Yürütme Kurulu imzalı önsözünde de TÜRK-İŞ'teki değişlik tarihi olarak 1962 yılı belirtiliyordu:⁵ “Türk-İş, uzun süre, sendikacı Türk işçilerinin ekonomik, sosyal ve kültürel menfaatlerini koruma yolunda türlü mücadele vermiştir. Fakat 1962'den bu yana her gün, biraz daha gerilemiş ve para gücü arttıkça, işçi haklarını savunma yeterliğini yitirmiştir. O kadar ki, artık bugün Türk-İş için rahatlıkla şöyle denebilir: Türk-İş, bir işçi örgütü olmaktan çıkmıştır.”

DİSK'in kurucularından ve 1967–1977 döneminde Genel Başkanlığı görevini üstlenmiş olan Kemal Türkler de, 1976 yılında TRT'de TÜRK-İŞ Genel Başkanı Halil Tunç'la birlikte katıldığı bir televizyon programında TÜRK-İŞ'teki değişim konusunda şu değerlendirmeyi yapıyor ve 1962–1963 yıllarını belirtiyordu:⁶ “Türk-İş o günlerde, 1964–65 yılından itibaren yavaş yavaş politikasında değişme olmuştur. Daha doğrusu 1960 yılından sonra, ne zaman ki yeni sendikalar yasası çıkmış, o zaman özellikle Amerika başta olmak suretiyle büyük kapitalist ülkeler Türkiye'yi, Türkiye işçi sınıfını kontrol altına almak istemişlerdir ve önce OECD, ondan sonra da AID yardımları yoluyla Türkiye'de Türk-İş'i kontrol altına almak istemişlerdir... İşçi sınıfının üzerinde örnek olarak sendikacılar sıradan üçer aylık süreyle Amerika'ya gönderip sınıf bilincine karşı şartlandırma programı uygulanmıştır.”

Buna karşılık, bazı önemli kişilerin TÜRK-İŞ'in kuruluşuna ilişkin olarak yaptığı bazı açıklamaları ciddiye almak mümkün değildir. Örneğin, *Nokta Dergisi*'nin 12 Ocak 1997 günü yayımlanan sayısında Cemal Subaşı'nın “TÜRK-İŞ siyasî parti kuracak mı?” başlıklı bir yazısı yer almaktaydı. Kendisiyle görüşülen kişilerden Yeraltı Maden-İş Sendikası Genel Başkanı ve DİSK Yönetim Kurulu üyesi Çetin Uygur şöyle demişti:⁷ “Bizden önceki sendikacıların ve büyüklerimizin bize anlattığı kadarıyla: 1946'larda İsmet İnönü, sonradan tarihe TÜRK-İŞ'in kurucuları olarak geçecek olan insanları çağırdığında, hepsinin dizleri titreye-

⁴ Kemal Sülker, *Türkiye'de Sendikacılık*, Sendika Kültürü Serisi No.1, İst., 1955, s.264.

⁵ DİSK, *Türk-İş ÇıkmaZı*, DİSK Yay.No.1, İst., 1967, s.3.

⁶ Der.Rasim Öz, *Kemal Türkler Kürsüde*, C.1, KETEV Yay., İstanbul, 2003, s.168-169.

⁷ Cemal Subaşı, “TÜRK-İŞ Siyasî Parti Kuracak mı?” *Nokta*, 12 Ocak 1997.

rek, ‘acaba bizi neden çağırıldı?’ korkusunu taşıyarak gittikleri Çankaya Köşkü’nde İnönü, ‘Amerikan keferesi bir sendika istiyor. Adı da Türk-İş mi olacakmış neymiş,’ deyip, ‘gerekeni yapın’ direktifini vererek yukardan aşağıya kurdurttuğu bir örgüttür Türk-İş.”

TÜRK-İŞ 31 Temmuz 1952 tarihinde kuruldu. İsmet İnönü 14 Mayıs 1950 seçimlerinden sonra Çankaya Köşkü’nden ayrıldı. 1952 yılında CHP Genel Başkanı olarak Pembe Köşk’te oturuyordu. TÜRK-İŞ’in 1952 yılında Cumhurbaşkanı sanılan İnönü’nün talimatıyla kurulduğu gibi bir iddia ciddiyle bağdaşmaz. Ayrıca, yukarıda da belirtildiği gibi, TÜRK-İŞ’in adını Amerikalılar koymadı. TÜRK-İŞ’in isim babası, o yıllarda TÜRK-İŞ’le çok yakın ilişkisi olan ve daha sonraki yıllarda TİP’in ve DİSK’in Genel Sekreterliğini yapan Kemal Sülker’di.

Nokta Dergisi’nin 17 Mayıs 1998 tarihli sayısında yine Cemal Subaşı’nın “*Yitik öykülerle STÖ’lerin dünü ve bugünü*” başlıklı bir yazısı yayınlandı. Yazıda, Cemal Subaşı, DİSK Genel Başkanı Rıdvan Budak’ın şöyle dediğini belirtiyordu:⁸ “İsmet İnönü’nün başbakanlığı döneminde Avrupa’dan bir heyet, İnönü’yü ziyarete gelmiş. Kapılar kapanmış ve görüşme başlamış. Birkaç dakika sonra, kapalı kapılar arkasından İnönü’nün sesi duyulmaya başlanmış. ‘Olmaz, Nasıl olur? Bu kabul edilemez...’ Sonra kapı açılmış ve İnönü, müşavirini çağırarak: ‘Türkiye’de bir sendika kurulacakmış. Ne gerekiyorsa yapılınsın.’ Müşavir dönüp giderken İnönü arkasından bağırması ve ‘Ha, adı da Türk-İş mi olacakmış ne, ona göre...’

İsmet İnönü’nün başbakanlık yaptığı tarihler ile TÜRK-İŞ’in kuruluş tarihi arasında hiçbir ilişki kurulamaz.

Buradaki bilgisizlik sorunu, Yeraltı Maden-İş Genel Başkanı Çetin Uygur’un ve DİSK’in 1998 yılındaki Genel Başkanı Rıdvan Budak’ın, DİSK’in kuruluşuna ilişkin temel belgeleri ve Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi tarihine ilişkin güvenilir kaynakları okumamış olmasından kaynaklanmaktadır.

DİSK’in kuruluşuna giden süreçte TÜRK-İŞ’in başından itibaren olumsuz bir çizgi izlediğini ileri süren kişilerden biri, değerli araştırmacı Tevfik Çavdar’dır. Tevfik Çavdar’ın 2005 yılında yayımlanan “*Türkiye İşçi Sınıfı Tarihinden Kesitler*” kitabında TÜRK-İŞ’in kuruluşuna

⁸ Cemal Subaşı, “Yitik Öykülerle STÖ’lerin Dünü ve Bugünü”, *Nokta*, 17 Mayıs 1998.

ilişkin olarak yazdıklarının gerçeklerle ve DİSK'in kurucularının ifade ettikleriyle uzaktan yakından ilgisi yoktur:⁹ “Türk-İş'in kuruluşu sırasında önemli boyutlara varan ABD yardımının varlığı görülmektedir. ABD'nin en üst işçi örgütü olan AFL-CIO bu konfederasyonun oluşmasında katkısı olan dış örgütlerin başında gelir. AFL-CIO'nun ileri gelen yöneticilerinden Irving Brown uzun yıllar Türk-İş'e bağlı sendikacılarla birlikte çalışmıştır... Bilindiği gibi 1950'li yıllarda Türkiye'deki sendikacılık hareketi üzerine ABD gölgesi düşmüştür. Bu yıllar içerisinde birçok sendikacı, ekonomik-teknik yardım olanaklarından yararlanarak ABD'de eğitim görmüştür.”

Halbuki TÜRK-İŞ'in kuruluşu sırasında ABD yardımı da yoktur, hükümet yardımı da. Irving Brown ise bu yıllarda özellikle Avrupa'da ve Afrika'da yoğun bir çalışma içindeydi ve TÜRK-İŞ'e bağlı sendikacılarla uzun yıllar birlikte çalışmadı. Türkiye'den 600 sendikacının ABD'ye gezdirilmeye götürülmesi ise 1960'lı yıllardadır. Tevfik Çavdar gibi bu yılları yaşamış titiz bir araştırmacı bile bu hataları yapınca, amatör tarihçilerin ve bazı sendikacıların hatalarına daha hoşgörülü yaklaşmak zorunlu olmaktadır.

DİSK tarafından 1979 yılında yayımlanan “*DİSK Nedir?*” isimli yayında TÜRK-İŞ'in kuruluşu hakkında, DİSK'in kurucularının görüşleriyle temelden çelişen şu değerlendirme yer alıyordu:¹⁰ “Türkiye'deki bazı ABD ajanlarının yardımıyla TÜRK-İŞ oluşturulmuştur. Bu konfederasyonun kurulmasında etkin olan, oldukça yoğun çaba gösteren Irving Brown bir CIA ajanıydı. Türk-İş ülkemizdeki sarı, uzlaşmacı sendikacılığın en ‘iyi’ örneklerini vermiş bir örgüttür.”

Irving Brown bir CIA ajanıdır; ancak TÜRK-İŞ'in kurulmasındaki rolü önemsizdir. Bu nitelikteki hatalar Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi tarihi konusunda yayımlanmış kitaplarda son derece yaygındır.

Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi tarihinde önemli bir yeri olan DİSK'in kuruluşu konusunda da iki ayrı görüş vardır.

Sosyal-demokrat, sosyalist ve komünist çevrelerde yaygın kabul gören görüş, üç nokta üzerinde odaklanmaktadır: TÜRK-İŞ'in (i) çeşitli

⁹ Tevfik Çavdar, *Türkiye İşçi Sınıfı Tarihinden Kesitler*, Nazım Kitaplığı, İst., 2005, s.134 ve 143. Tevfik Çavdar, DİSK'in kurucularını da yanlış belirtmektedir: “DİSK'in kurucuları Maden-İş, Plastik-İş, Basın-İş ve Gıda-İş'dir.” (s.156).

¹⁰ DİSK, *DİSK Nedir?*, DİSK Yay. No.33, İst., 1979, s.10.